

הרב שמחה הבר

מוסיפין מחול על הקודש

מקור הדין וההשוואה בין תוספת שבת לתוספת שביעית
המעמד של התוספת
תוספת שבת על ידי קבלה
גדר קבלת תוספת שבת
היקף דין התוספת

מקור הדין וההשוואה בין תוספת שבת לתוספת שביעית

הסוגיה במסכת ראש השנה¹

ודמוסיפין מחול על קדש מנלן? דתניא: בחריש ובקציר תשבת, רבי עקיבא אומר: אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית - שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'. אלא: חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר: מה חריש רשות - אף קציר רשות. יצא קציר העומר שהוא מצוה. ורבי ישמעאל, מוסיפין מחול על קדש מנא ליה? - נפקא ליה מדתניא: ועניתם את נפשותיכם בתשעה, יכול בתשעה? תלמוד לומר בערב - אי בערב יכול משתחשך? תלמוד לומר בתשעה. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מלמד שמוסיפין מחול על קדש. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? תלמוד לומר מערב עד ערב. אין לי אלא יום הכפורים, שבתות מנין? תלמוד לומר תשבתו. ימים טובים מנין? - תלמוד לומר שבתכם. הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות - מוסיפין מחול על קדש.

הגמרא מבררת מה המקור לדין "מוסיפין מחול על הקודש", ואומרת שלדעת ר' עקיבא דין תוספת נלמד מתוספת שביעית, ואילו לר' ישמעאל דין תוספת נלמד מהפסוק המחייב תוספת עינוי ביום הכיפורים ומרבה גם שביתה ממלאכה בשבת וביו"ט.

¹ דף ט' עמוד א'

הרב שמחה הבר

ר' עקיבא לומד מ"בחריש ובקציר תשבות" את דין תוספת שביעית בלבד, אולם תוס' שם¹
אומר :

דר"ע הוה יליף כולהו משביעית שבת ויו"ט ויוהכ"פ דכולהו מודו דתוספת יוהכ"פ
דאוריתא .

השוואת הגמרא בין דין תוספת שביעית ובין דין תוספת שבת ויו"ט מעוררת תמיהה,
בתוספת שביעית אין קדושת שביעית בפירות שגדלו בזמן התוספת, כמו כן מלאכות שאינם
מועילות לשנת השביעית גופה לא נאסרו בזמן התוספת, אלא נאסרו מלאכות המועילות
לשביעית בלבד. אם כן בדין תוספת שביעית לא אמרנו שזמן מסוים קודם השביעית יש לו
דיני שביעית או שהוא זמן האסור במלאכה, אלא הרחבנו את איסור מלאכת שביעית
ועבודת שביעית למלאכות המועילות לקרקע של שנת שביעית גם אם נעשות קודם שנת
השביעית ולא רק במלאכות הנעשות בשביעית. כיצד אם כן ניתן ללמוד מגדרי שביעית
ששם לא אסרנו במלאכה בזמן התוספת לדין תוספת שבת יו"ט ויוהכ"פ שזמן התוספת
אסור במלאכה .

בעל הטורי אבן² עומד על הבעייתיות הקיימת בהשוואה שבין תוספת שביעית לבין תוספת
שבת יו"ט ויוהכ"פ .

ועק"ל דסוגיין אזלא דר"ע נ"ל תוס' לשבת וי"ט מחריש של ע"ש היוצא לשביעית
וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית וא"צ קרא דועניתי לתוס' שבת וי"ט,
ואני תמה מה ענין תוס' זה דנ"ל לר"ע מחריש וקציר לתוס' זה של שבת וי"ט דנ"ל
מועניתי ללמוד זה מזה הא אסור בזה מותר בזה תוס' של חרישה ע"ש הנכנס
לשביעית היינו שלא יחרוש בע"ש חרישה המועיל לשדה ואילן בשביעית והוא
בשעה שאין החרישה מועלת לפירות של ששית כדתנן בפ"ק דשביעית וכן של
שביעית היוצא למ"ש היינו תבואה שהביאה שליש בז' נוהג בה מנהג ז' בח' ואסור
לחרוש ולקצור אותה אפי' אחר ז' מ"מ לא ש"מ שיהא אסור לקצור בע"ש וכן
לחרוש במ"ש משום תוס' ואין לנו אלא שלא לחרוש בע"ש חרישה המועלת לז' וכן
שלא לקצור במ"ש פירו' שהביאו שליש בשביעי' וזה אסור לעולם ואין לתוס' זה
זמן קצוב וה"ט דכיון דהביאו שליש בשביעית דין פירות שביעית עליהם כאלו
נגמרו לגמרי בז' דבתבואה הלכו אחר שליש אף לענין מעשר כדא' לקמן (דף י"ג),
ואלו תוס' שבת וי"ט דנ"ל מועניתי הא לגמרי להיפך דמותר לחרוש קודם שבת
וי"ט חרישה המועלת לשבת וי"ט דאלי"כ לא יחרוש לעולם דהא כל הפירות גדילי
בכל שבתות השנה וכן מותר לקצור בחול פירות שהביאו שליש בשבת וי"ט ואסור

¹ ד"ה ורבי

² שם

מוסיפין מחול על הקודש

לחרוש ולקצור וכן שאר כל מלאכות סמוך לשבת וי"ט מעט לפניהם או לאחריהם משום תוס' שבת וי"ט, וא"כ לר"ע נמי אע"ג דנ"ל מבחריש וקציר לחריש של ע"ש וקציר של ז' אפ"ה א"ל שבת וי"ט נ"ל מועניתם דתרי מילי נינהו ול"ד להדדי וכדפי'. ועק"ל דקא' הגמ' ודמוסיפין מחול על הקודש מנ"ל ואברייתא דלעיל קאי דקא' כך מתקדשת והולכת בסופה כלומר לאחר כלות שנת היובל ואל תתמה שהרי מוסיפין מחול על הקודש, א"כ מאי מייתי מדר"ע מחריש וקציר הא אין ללמד מכאן לקדש בסופה דהיינו בשנה שאחרי' דאיצטריך קרא למעוטי דהא תוס' דנ"ל לר"ע מחריש וקציר ענין אחר הוא לגמרי וכדפי'.

דהיינו בשביעית אין זמן שנאסר משום תוספת אלא יש איסור במלאכות המועילות לקרקע שביעית או מתייחסות לפירות שביעית, ואילו בשבת וי"ט אין איסור בפעולות הנעשות קודם השבת ומועילות בשבת אלא בזמן שקודם שבת וי"ט אסורות מלאכות, גם כאלו שאינם מועילות לשבת.

גם רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס³ הקשה כיצד ניתן ללמוד לר' עקיבא את תוספת שבת מ"בחריש ובקציר תשבות" של שביעית :

ק"ל לרע"ק דלא דריש כן ויליף משביעית הא מזה לא מצינן למילף רק דין תוספת לענין איסור מלאכה אבל לענין עינוי ביוהכ"פ מנ"ל דהא אין ללמוד עינוי ממלאכה במה מצינו דמה למלאכה דנוהג בשבתות וימים טובים וצ"ע . וביותר קשה אפילו לענין מלאכה הא בשביעית אינו אסור בתוס' מדאו' רק חרישה וקצירה אבל לא נטיעה כמ"ש תוס' ד"ה ומותר לקיימן וא"כ ביוהכ"פ ושבת מנלן תוספת בשארי מלאכות וצ"ע.

הגרעק"א מקשה שתי קושיות :

קושיה א' – דין תוספת שביעית היא הרחבת איסור המלאכה בלבד ולא הגדרה במעמדו של זמן התוספת ואם כן כיצד ניתן ללמוד על הרחבת איסור העינוי ביוהכ"פ והרי אין ללמוד איסור עינוי מאיסור שביתה ?

קושיה ב' – דין תוספת שביעית אינו הרחבה של איסור השביתה ממלאכה אלא דין מסוים במלאכות שביעית של חריש וקציר ולא בשאר מלאכות שביעית כגון נטיעה וכיצד ניתן ללמוד מכאן על הרחבת איסור השביתה בשבת וי"ט ?

ניתן לבאר את ההשוואה בין תוספת שביעית לתוספת שבת בשני אופנים :

³ שם

הרב שמחה הבר

אופן א' -יש איזשהו דין תוספת בשני המקומות שקיים איסור מלאכה מעבר לשנת השביעית גופה ולזמן השבת, ואת עיקר הדין שיש תוספת לומדים משביעית לשבת, אולם תכני התוספת שונים, כל מקום ודין התוספת שלו.⁴

אופן ב' – הן בשבת והן בשביעית זמן התוספת הינו זמן האסור על האדם במלאכה, אולם בשונה משבת שבה שם האיסור הוא "מלאכה" בשבת ולכן מספיק לאסור על האדם לעשות מלאכה בתוספת, בשביעית שם האיסור הוא "מלאכת שביעית" ולא "מלאכה" סתם ולכן דווקא מלאכה לצורך שביעית נאסרה, אולם בזמן התוספת נאסר על האדם לעשות את המלאכה האסורה –"מלאכת שביעית". ולא שנאמר כאן רק דין מיוחד של איסור מלאכה לצורך שביעית.⁵

המעמד של התוספת

ניתן להבין את המשמעות של דין "מוסיפין מחול על הקודש" שנאמר בשביעית בשבת וביהכ"פ בשני אופנים, אופן אחד שחדשה התורה מצווה עצמאית להוסיף בשביעית ועינוי, אולי מצד חשש שמא יכשל, אופן שני שנאמרה כאן הרחבה של עיקר האיסור, גלתה התורה שיש לזמן התוספת את אותם דינים כמו העיקר שהתוספת הינה חלק מזמן העיקר, או גילתה על העשה של השביעית שמצוות השביעית מתחילה קודם הזמן.⁶

⁴ עי' בקונטרס מחי' מרן הגר"מ סי' א' שכ"כ, וכן במשנת יעקב הל' שבת פ"ה הל' ג' .

⁵ מנחת שלמה חלק ג' סימן קכ"א אות ג', ברכת מרדכי עמ"ס ר"ה

⁶ המשמעות הדינית שיש לדיון זה בגדר מצוות התוספת היא מה דינו של קטן שנעשה בר מצווה במוצאי יום הכיפורים האם יתחייב בעינוי מדין התוספת למרות שלא היה חייב בזמן העיקר .

כותב השו"ת חתם סופר חלק א (או"ח) סימן קעב :

ולענין תינוק שנעשה בר מצוה במוצאי יום הכיפורים דבעיצומו של יום ודאי פטור מן התורה, אותו פטור מתוספת יציאתו אפילו הביא ב' שערות אז, זה נ"ל פשוט יותר מביעא בכותחא דהאי תוסי' איננו מן הצום עצמו דנימא יה"כ נמשך עוד שעה על הלילה, ואין בו לא חיוב כרת ומלקות כלל משום דפשיטא +נדצ"ל: דפשיטא+ דקרא אינו מורה עליו, אלא איסורא מדרשת חז"ל והם אמרו שהוא מן התורה תוספת מחול על הקודש, וא"כ מי שלא חייב לנהוג קודש אין לו שייכות להוסיף ועל מה יוסיף, אין תוספת בלא עיקר. דהיינו השאלה היא האם תוספת היא הרחבת זמן איסור יום הכיפורים או שזו מצווה להוסיף בשביעית.

אולם בשו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן נט' ביאר אחרת בגדר תוספת .

אמנם כבר כתבתי בספרי (ח"ד סי' קי"א) וז"ל יש לחקור אם למי"ד תוספת יוה"כ היא דאוי' באיסור עשה הרי הוא המשך מאיסור עשה של יום הכיפורים עצמו, כלומר דאמרין דאף שלענין עונש ואזהרה התחלת החיוב היא מלילה ממש, אבל בנוגע לאיסור עשה של יוה"כ הוי ההתחלה מזמן התוספת של ערב יוה"כ, ומסתיים בסוף זמן התוספת של מוצאי יוה"כ, או נאמר דאיסור עשה של תוספת יוה"כ הוי איסור בפני עצמו, שמתחיל בזמן התחלת התוספת ונגמר בסוף התוספת, ואח"כ מתחיל האיסור עשה של יוה"כ ביחד עם הזמן של העונש ואזהרה..... אחרי כל הנ"ל נבוא לספיקת המנ"ח הנ"ל, דהנראה דתלוי אם מצוה תוספת יוה"כ הוי מצוה בפ"ע, או הוי רק המשך ממצות

מוסיפין מחול על הקודש

ניתן לבחון את שאלת מעמדו של זמן התוספת דרך הדיון בסוגיות במועד קטן ובסוכה הסוגיה במועד קטן⁷

כי אתא רב דימי אמר: יכול ילקה על התוספת - ונסיב לה תלמודא לפטורא, ולא ידענא מאי תלמודא ומאי תוספת. רבי אלעזר אמר: חרישה, והכי קאמר: יכול ילקה על חרישה, דאתיא מכלל ופרט וכלל, ונסיב ליה תלמודא לפטורא, דאם כן, כל הני פרטי למה לי? ורבי יוחנן אמר: ימים שהוסיפו חכמים לפני ראש השנה, והכי קאמר: יכול ילקה על תוספת ראש השנה, דאתיא מבחריש ובקציר תשבת, ונסיב לה תלמודא לפטורא, כדבעינן למימר לקמן.

תוספות⁸:

יכול ילקה על תוספת של ראש השנה - ואם תאמר מלקות מנלן והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא בחריש ובקציר תשבות איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יהיה לששית דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית.

ריטב"א⁹:

וא"ת והיאך לוקין על עשה, לכך פרש"י ז"ל ילקה מכת מרדות דרבנן עד שתצא נפשו דומיא דאמרו לו עשה סוכה ואינו עושה, ויש לפרש מלקות ממש וקרא הכי קאמר בחריש תשבות כמו בשאר מלאכות שכתבתי לך שהן בלאו. הסוגיה מעלה הו"א שאדם שעבר על דין השביתה בתוספת שביעית ילקה, שואלים הראשונים והרי דין תוספת שביעית הינו עשה בעלמא ואין לוקים על עשה? הריטב"א מביא בשם רש"י שאין כאן דין מלקות והתוספת אכן יש בה עשה בלבד, אולם תוס' מתרץ שהפס' של "בחריש ובקציר תשבות" אין משמעותו שהתוספת דינה בעשה בלבד אלא התורה גילתה על זמן התוספת שהוא חלק מזמן העיקר וממילא דינו זהים.

י"ה"כ, דאם הוי רק המשך אז שפיר י"ל כיון שאינו חייב בהעיקר אינו חייב בתוספת, אבל אם הוי מצוה בפני עצמה, חייב בתוספת אף אם פטור ביה"כ עצמו, וכפי שנתבאר בשיטת הרמב"ם דהוי מצוה בפני עצמה, א"כ בנעשה בר מצוה במוצאי י"ה"כ י"ל דחייב בהתוספת מה"ת, אף אם ביה"כ עצמו הוי פטור מן התורה כנלענ"ד. יצחק יעקב ווייס.

אם כן נקט שהשאלה היא האם העשה של תוספת הוא חלק מהעשה של שביתה ועינוי או שהוא עשה עצמאי אולם אז גדרו הוא לשבות ולא "להוסיף" בשביתה ועינוי.

⁷ דף ג' עמוד ב'

⁸ שם ד"ה יכול

⁹ שם

הרב שמחה הבר

יש לעיין האם למסקנה כאשר אמרנו שאין מלקות בתוספת חזרנו בנו ומתפיסה זו אמרנו שיש כאן רק עשה והתוספת אינה חלק מזמן העיקר, או שמא עדיין אנחנו תופסים שהתוספת היא חלק מזמן העיקר אולם יש כאן דין מסויים בעונש שהעונש אינו כעונש על עיצומו של יום.

הסוגיה בסוכה¹⁰

יום הכפורים מדרב יהודה אמר רב נפקא! - לא נצרכא אלא לתוספת עינוי. סלקא דעתך אמינא: הואיל ומיעט רחמנא לתוספת עינוי מעונש ומאזהרה, לא נתחייבו נשים כלל, קמשמע לן.

הגמרא שואלת מדוע יש צורך בפס' מיוחד לחייב נשים בעינוי יוהכ"פ והרי הושוותה אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ומתרצת שהוצרכנו לחייב נשים בתוספת יום הכיפורים, שהייתה הו"א שמכיוון שמיעטנו תוספת מעונש אם כן המשמעות של המיעוט שיש בתוספת רק עשה ולא יתחייבו נשים כשאר מצוות עשה שהזמן גרמא, דהיינו לכאורה ההו"א הייתה שיש כאן עשה עצמאי.

האם כאשר חייבנו נשים בתוספת חזרנו בנו מההו"א שהתוספת היא מ"ע עצמאית ואמרנו רק שיש קולא ברמת העונש בתוספת אולם התוספת היא חלק מזמן העיקר, או שמא עדיין אנחנו תופסים שתוספת דינה בעשה אולם נשים חייבות כי העשה הוא חלק מהעשה של העיקר ואינו עשה עצמאי, או שמא מכיוון שגדרו של העשה הוא להוסיף על שבתת ועינוי העיקר ואינו עשה עצמאי לגמרי לכן נשים חייבות בו כמו שחייבות בעיקר. הריטב"א¹¹:

וקרא דיה"כ אסיקנא דאיצטריך לתוספת עינוי דיה"כ שמוסיפין מחול על הקודש דאף על גב דלאו מ"ע ממש הוא, הו"א כיון דלית ביה עונש ואזהרה לא ליחייבי ביה נשים כלל, דהו"ל כעשה דאית ליה מ"ע שהזמן גרמא שהנשים פטורות, קמ"ל האזרח לרבות את הנשים לתוספת עינוי.

לפי הריטב"א לא היתה הו"א לראות את התוספת כעשה עצמאי, אלא בגלל רמת החומרה הפחותה של התוספת היתה הו"א שמעמדה יהיה זהה למ"ע שהזמן גרמא לענין חיוב נשים.

זהר הרקיע והמהר"י פערלא¹²

המהר"י פערלא מביא את הרשב"ץ ב"זהר הרקיע" הטוען שהתוספת היא מצווה עצמאית ואינה חלק ממצוות העיקר כי זמנו של זה אינו כזמנו של זה ובתוספת יש רק עשה ואילו

¹⁰ דף כח' עמוד ב'

¹¹ שם

¹² עשה לדי'

מוסיפין מחול על הקודש

בעיקר היום יש לאו ועשה, ומכיוון שהתוספת זו מצווה עצמאית אם כן התוספת של שבתו של כל אחד מהחגים זו מצווה אחת הנלמדת מ"מערב עד ערב תשבתו שבתכם" ואינה הרחבה של כל אחת ואחת ממצוות השביתה, מוכיח הרשב"ץ את שיטתו שזו מצווה עצמאית מהסוגיה בסוכה שהוצרכה לרבות נשים לתוספת, אם התוספת היא חלק ממצוות העיקר אם כן כמו שחייבות בשביתת עיקר היום כך חייבות בתוספת.

המהר"י פערלא לעומתו טוען שהתוספת אינה מצווה עצמאית אלא שקדושת העיקר נמשכת לתוספת ואם כן הם כזמן אחד, השוני הדיני בין העיקר לתוספת שבתוספת עשה בלבד לא מלמד על כך שיש כאן מצווה עצמאית אלא ניתן לומר שישנה הרחבת העשה של שביתה שמתחיל קודם זמן העיקר. וכך הצורך בריבוי נשים לתוספת אינו נובע מכך שיש עשה עצמאי אלא מהקולא בחומרת הדין של התוספת.

תוספת שבת על ידי קבלה

עד כה מצינו בדין תוספת שישנו זמן האסור במלאכה זמן זה אסור מאליו ואינו נוצר על ידי האדם, והאדם צריך לפרוש בו ממלאכה, האם אדם יכול מעצמו להוסיף מחול על הקודש מעבר לזמן זה, והאם יש בכך מצווה?
הסוגיה בברכות¹³

רב איקלע לבי גניבא וצלי של שבת בערב שבת, והוה מצלי רבי ירמיה בר אבא לאחוריה דרב, וסיים רב ולא פסקיה לצלותיה דרבי ירמיה. שמע מינה תלת: שמע מינה מתפלל אדם של שבת בערב שבת, ושמע מינה מתפלל תלמיד אחורי רבו, ושמע מינה אסור לעבור כנגד המתפללין.
רש"י שם¹⁴:

שקיבל עליו שבת מבעוד יום

עד כה מצינו בדין תוספת שיש איזשהו זמן מסוים שבו אדם מחויב לפרוש מעשיית מלאכה והזמן הזה אסור במלאכה, כאן בסוגיה התחדש שאדם יכול מיוזמתו ליצור ולקבל עליו שבת וקבלתו זאת תופסת ומחייבת, בראשונים מבואר גם שיש מצווה בקבלת אותה תוספת שבת.

¹³ דף כז'

¹⁴ ד"ה של שבת

הרב שמחה הבר

לשון הראי"ש¹⁵ :

ואע"פ שלא היה סומך גאולה לתפילה כיוון שהיה מכויין למצווה להוסיף מחול על הקודש לא חייש לסמיכה

צריך להתבונן מה היחס בין דין תוספת שבת שעל ידי קבלה שמצינו בסוגיה בברכות לבין דין האיסור של תוספת שבת האם זהו אותו דין או שמא יש כאן שני דינים שונים . דהיינו ניתן לומר שיש זמן מסוים שאסור ממילא במלאכה או שחייב לפרוש בו מעשיית מלאכה גם ללא קבלת האדם וישנו גם דין נוסף של מצווה לקבל שבת מעבר לזמן זה, או שמא בדין תוספת שבת אמרנו רק שמחויב לקבל שבת או קדושת שבת אלא שלזה מספיק שיעור זמן מינימלי אולם יכול להוסיף יותר מדעתו כמו בסוגיין, לולי קבלת האדם לא חל כלל דין תוספת שבת ואינו נאסר במלאכות בעל כורחו, ובפרישה ממלאכות בלבד אין קיום של מצוות התוספת .

השטמ"ק¹⁶ אומר :

מדרב צלי של שבת בערב שבת- כלומר בתר פלג מנחה קמייתא, שמע מינה כר' יהודה סבירא ליה דמשם ואילך הוא שעת ערבית והוי ליליא ואפשר לקבל שבת דחייב להוסיף מחול על הקודש מן התורה , ובוודאי בתוספת כלשהו יצא אבל אם רצה להוסיף יותר הוי תוספת.

משמע מדבריו שיש דין אחד של תוספת שבת שחייב לקבל על עצמו שבת ובתוספת כלשהו יצא ובסוגיה מדובר שקיבל על עצמו מעבר לזמן שמחויב.

בתלמיד ר' יונה¹⁷ :

והיה אומר ה"ר יעקב מאורליני"ש ז"ל שאע"פ שתוספת שבת די בכל שהוא אפ"ה אם הוא מוסיף הרבה יותר בכלל תוספת הוי וחייב עליו אע"פ שאפשר לומר שאינו אלא מדרבנן אפ"ה אסור לעשות בו שום דבר כמו תוספת כל שהוא וכיוצא בזה אמרו לענין תרומה (ע"ז ע"ג וכ"מ) שאע"פ שחטה אחת פוטרת כל הכרי אפ"ה (תרומות פ"ד מ"ה) אם תרם הרבה הכל דיינינן ליה תרומה .

ההשוואה לתרומה מלמדת על כך שהתוספת שמוסיף יותר מדעתו היא אותו דין ממש של תוספת כלשהו ואם כן לשיטתו אין איסור התוספת חל על האדם מאליו אלא ישנה מצווה על האדם לקבל עליו תוספת ויוצא ידי חובתו בתוספת כלשהו, גם לצד שהעלה שיש כאן שבת מדרבנן בלבד הוא מביא את אותו הסבר ואם כן המצווה דאוי היא לקבל עליו שבת , אלא מכיון שאינו מחויב להוסיף מעבר לתוספת כלשהו לכן זו שבת מדרבנן בלבד .

¹⁵ ברכות פרק רביעי אות ו'

¹⁶ שם

מוסיפין מחול על הקודש

גם בריטב"א בסוגיה בר"ה¹⁸ מבואר שדין התוספת אינו חל מאליו אלא על ידי קבלתו : ותוספת זו כבר בררנו בפרק במה מדליקין ששיעור התוספת בכניסתו הוא מזמן תחילת שקיעת החמה עד זמן בין השמשות ששיעור זה הוא מהלך ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו קודש עושה רצה לעשותו מקצתו בלבד עושה כיון שהוסיף דבר הניכר שיש בו משום קדושה, ותוספת זה אינו בדברים וביטול מלאכה בלבד, אלא שיוסיפנו בדברים של קדושה או בתפילה או בקידוש .

אולם לעומת זאת מצינו בחיי אדם שכתב¹⁹ :

יזהר לקבל שבת מפלג המנחה ולמעלה, שהוא שעה ורביע קודם הלילה, כל יום אחר שעותיו. ומי שמחמיר על עצמו לקבל ב' שעות מן היום קודם הלילה (וכדעת רא"מ דבין השמשות מתחיל קודם שתשקע החמה), אשרי לו וקדוש יאמר לו. אבל אם קיבל עליו קודם לזה, אין בקבלתו כלום. וכל אדם חייב על כל פנים לפרוש ממלאכה לפחות חצי שעה קודם הלילה, כי צריך להוסיף מעט מחול על הקודש בין בכניסתו בין ביציאתו, והוא מצות עשה מן התורה, וילפינן מדכתיב ביום הכיפורים [ויקרא כג, לב] "ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש כו' תשבתו שבתכם", ואמרינן וכי בטי' מתענין כו', אלא שצריך להוסיף מחול על הקודש. ומדכתיב תשבתו שבתכם, ילפינן דכל מקום שנאמר שבות כמו שבת ויום טוב, צריך להוסיף [יומא פא, ב]. וזמן תוספת זה הוא קודם בין השמשות. והעושה מלאכה בתוספת שבת, עובר על עשה. והעושה בין השמשות, חייב באשם תלוי, שאז הוא ספק לילה. ואפילו מסופק אם כבר הגיע בין השמשות, אסור (סי' רס"א). ובזמן מועט מאד, יכשל חס ושלום. ולכן יהיה כל אחד נזהר מאד שלא יכנס חס ושלום בספק איסור כרת. ולכן ימהר לקבל מה דאפשר, ומכל שכן בימים הקצרים שבפתאום תשקע השמש ויוצאין הכוכבים, ונמצא שחילל שבת. ועל כל פנים לא יתאחר חצי שעה, כי בין השמשות עם תוספת שבת עולה כמעט לחצי שעה (סימן רנ"ו):

אף על גב דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו, מכל מקום לא תלוי בזה, דאפילו לא יתפלל כלל, מכל מקום כיון שהוא ערך חצי שעה קודם הלילה, ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה. אלא דקודם לחצי שעה, תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום השבת או בתפלה או כשהדליק נרות. וההמון עם

¹⁷ דף יח' עמוד ב' מדפי הרי"ף בברכות

¹⁸ דף ט' עמוד א'

טועין מאד ועושין מלאכה עד הלילה וחושבין שכיון שלא אמרו מזמור שיר ליום השבת, עדיין אינו שבת, והם מחללים שבת ועוונם גדול. ואי איישר חילי, הייתי מתקן שתיכף כשיסיימו מנחה בבית הכנסת, אזי ילכו השמשים ברחובות להכריז הדליקו הנר כמו שהמנהג בק"ק פראג, ולתקן שמי שאינו מדליק תיכף בהכרזת השמש, אסור להדליק יותר, כי ראיתי גודל המכשלה, שמדליקין בלילה: אם כן לשיטתו ישנם שני גדרים שונים בתוספת שבת, זמן האסור ממילא שלא על ידי קבלתו ותוספת שבת שעל ידי קבלה. צריך עיון מנין לנו אותם שני גדרים והרי לא ניתן ללמוד את התוספת שעל ידי קבלה מדין תוספת דממילא, ואולי לשיטתו דין קבלת תוספת שבת הוא מדרבנן בלבד.

גדר קבלת תוספת שבת

אחרי שראינו שיש דין תוספת שעל ידי קבלת האדם, צריך לברר מהו גדרה של אותה קבלה, מה הוא מקבל. גליוני הש"ס¹⁹ דן בשאלה האם יכול לחלק בקבלת התוספת, לקבלו רק למקצת דברים, ומביא מהט"ז²¹ שיכול להתנות בקבלה לאיזה מלאכות מועיל. אם כן לצד שיכול לחלק בקבלת התוספת גדר קבלת תוספת שבת הוא שהקבלה היא על איסור המלאכה ולכן יכול לחלק ולקבל למקצת מלאכות בלבד. לצד שהאדם לא יכול לחלק בקבלת המלאכות מסתפק גליוני הש"ס מה הדין ביום שיש בו שתי קדושות כגון יו"ט ושבת האם יכול לחלק בתוספת ולקבל קדושה אחת בלבד ונפק"מ האם יהיה מותר באוכל נפש דקיבל תוספת יו"ט בלבד. אם כן לצד שלא יכול לחלק בקבלת התוספת מעלה גליוני הש"ס שתי דרכים, או שהקבלה היא על קדושת היום או שהקבלה היא על היום עצמו, דהיינו או שמקבל קדושת שבת ליום השישי או שהקבלה היא על היום עצמו שהתוספת תחשב לתחילת היום הבא. בפשטות היסוד לדין קבלת תוספת שבת הוא ממה שמצינו שהתורה ציותה לקבל תוספת שבת ואם כן כלול בזה גם שהקבלה מועילה ומחייבת, אולם הלבוש²² אומר שמי שקיבל על עצמו שבת ואסר את עצמו במלאכה מותר לו לומר לאחר לעשות עבורו מלאכה ומותר לו

¹⁹ כלל ה' מהלי שבת סעיפים א-ב'

²⁰ עמ"ס יומא דף פא' עמ' ב'

²¹ או"ח סי' רסג' ס"ג

מוסיפין מחול על הקודש

להנות מאותה מלאכה משא"כ במוצאי שבת, מכיוון שדין קבלת תוספת בער"ש תלוי בנדרו ואם כן שייך לחלק בקבלה משא"כ במוצ"ש שקדושת שבת ממשיכה מאליה. בהג"ה שם גם כותב במפורש שהקבלה פועלת על בסיס דין נדר.

האם ישנם כמה אופנים וגדרים לתוספת שבת שעל ידי קבלה?

הסתירה בשולחן ערוך :

בסימן רס"א²³ כתוב :

אחר עניית ברכו אע"פ שעדיין יום הוא אין מערבין ואין טומנין משום דהא קבלו

לשבת עליהן ולדידין הוי אמירת מזמור שיר ליום השבת כעניית ברכו לדידהו .

בסימן שצ"ג²⁴ כתוב :

אחד עירובי חצירות ואחד שתופי מבואות מערבין אותם בין השמשות ואפילו אם

כבר קיבל עליו תוספת שבת ויש אוסרים אם קיבל עליו תוספת שבת.

אם כן ישנה סתירה בשאלה האם ניתן לערב אחרי קבלת תוספת שבת.

תרוץ הדגול מרבבה²⁵-יש לחלק בין מקבל עליו בפירוש תוספת שבת שאז קיבל עליו רק

איסור עשה ובין ענה ברכו שאז קיבל עליו קדושת שבת ממש, משמע ששני האופנים הם

מאותו דין של תוספת אלא השאלה האם פירש שיחול עליו כדין איסור תוספת שבת

דממילא או שקיבל קדושת שבת בסתם.

השו"ע הרב²⁶ לעומת זאת מבאר שישנם כאן שני גדרים של תוספת, קבלת תוספת שבת

סתמית כמצוות התורה להוסיף מחול על הקודש שנאסר רק באותם איסורים שאסור בהם

בבין השמשות, וקבלת עיצומו של יום על ידי אמירת ברכו או תפילת ערבית או אמירת

מזמור שיר ליום השבת או כל תפילה השייכת ליום הבא שבזה קיבל עליו עיצומו של יום

ולכן חלו עליו כל חומרותיו של יום השבת. אם כן ישנם שני גדרים שונים של קבלת תוספת,

קבלה מהדין המסויים של מצוות תוספת שבת וזו קבלה ללא תפילה אלא שאומר שמקבל

תוספת שבת וחלים עליו איסורים כמו בתוספת שבת דממילא, אולם זו קבלת איסורי שבת

או קדושת שבת ליום השישי, וישנו גדר שונה של קבלת תוספת שאינו שייך לדין תוספת

שבת אלא הוא דין כללי של קבלת עיצומו של יום והוא נעשה על ידי שמתפלל תפילה

השייכת לעיצומו של יום, ועל ידי זה חלים עליו דיני היום הבא.

²² לבוש החור סי' רס"ג סי' יז'

²³ סעיף ד'

²⁴ סעיף ב'

²⁵ בסי' רס"א'

היקף דין התוספת

צריך להתבונן לאלו ענינים מועילה תוספת שבת האם רק לאיסורי מלאכה ועינוי ביום הכיפורים או שמא גם לשאר דיני היום הבא למצוות חיוביות. שאלה זו תלויה לכאורה בשאלת המעמד של זמן התוספת האם הוא חלק מזמן העיקר, אולם גם אם התוספת נחשבת כתחילת היום הבא מכל מקום אולי זה רק לגבי דיני שביתה ולא לשאר חיובי היום. תוס' בכתובות²⁷:

דמסר לה בשבתות וי"ט - אף על גב דאמר במו"ק (דף ח: ושם) ושמחת בחגך ולא באשתך דאין נושאת נשים בחולו של מועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה ודרשה גמורה היא כדאמר בחגיגה (דף ח: ושם) דהוי מדאורייתא איכא למימר דהכא איירי שעה אחת לפני יום טוב שהוא כיו"ט לענין מלאכה דתוספת דאורייתא ובטילה באותה שעה מן המלאכה

הגמרא שם מנסה למצוא מצב שבו מסירת הבת לחופה אינה מבטלת אותה ממלאכה ואומרת שמדובר שמסר אותה ביו"ט, תוס' מעיר שזה מתנגש עם הכלל ש"אין מערבין שמחה בשמחה" ומתיר שמדובר על זמן תוספת יו"ט שיש בו איסור מלאכה אך אין בו מצוות שמחת יו"ט.

הקובץ שיעורים²⁸ לומד בדעת התוס' שדין התוספת הינו לענין איסור מלאכה בלבד ולא לשאר דיני היו"ט.

הביאור הפשוט הוא שדין תוספת משמעותו שיש תורת איסור מלאכה ביום השישי בזמן התוספת.

לענין דין ספירת שבעה נקיים מובא ברמ"א²⁹:

הגה: וי"א אם התפללו הקהל ערבית ועוד היום גדול, אינה יכולה לבדוק או ללבוש לבנים ולהתחיל ולמנות מיום המחרת, מאחר דהקהל כבר עשו אותו לילה (ת"ה), י"א דמותר אפילו עשו הקהל שבת (אגור בשם ר"י מולין); ונוהגין לכתחלה ליזהר, ובדיעבד אין לחוש. ומקצת נשים נוהגות שאם פסקה קודם ברכו

²⁶ סי' רסא' בקונטרס אחרון

²⁷ דף מז' ד"ה "דמסר"

²⁸ כתובות אות ריב'

מוסיפין מחול על הקודש

וחזרה לראות כתם או דם תוך ימי ספירתה, אז מפסיקין אפילו לאחר ברכו אם נתקלקלה סמוך לערב, וחושבים דבר זה לדיעבד; ואין למחות בידם, כי כן קבלו מאיזה חכם שהורה להן, והוא מנהג ותיקין.

ובש"ך שם³⁰:

אפילו עשו הקהל שבת - כי ההיא תוספת לא שייך לענין נדה וצריך כ"ד שעות וכן איתא בפרק נערה (דף מ"ז ע"א) בתוספות ד"ה דמסר לה בשבתות ויום טוב וכן יש ראייה מספירת עומר דלא חשבינן ללילה אפילו בע"ש דתוספת שבת דאורייתא וכן מאכילי מצה ופסח וסוכה עכ"ל האגור בשם מהרי"ל משמע מדבריו ומכל הלין ראיות דאע"פ שהתפללה היא ג"כ ועשתה שבת מותר (וכן דעת אחד מהגדולים בתשובה שהביא הת"ה שם דאפילו התפללה היא ערבית מותר ע"ש בת"ה) ולפי זה מה שכי הרב דאפי' עשו הקהל שבת ה"ק אפילו עשו הקהל גם כן שבת וגם היא והגאון אמ"ו ז"ל לא כתב כן בתשובה אלא כתב דלהרב אם התפללה היא ערבית אין להקל אפי' דיעבד כדלקמן ס"ס שע"ה וע"ש (וכ"נ דעת מהרש"ל בתשובה סימן פ"ב שהבאתי לקמן ס"ק י"ט) ש"מ מבואר מהאגור שהבאתי דאף להמקילים היינו עד כ"ד שעות וא"כ כשהיום גדול כל כך חשבינן יום ולילה שוים וכמש"ל סי' קפ"ד ס"ק ז' אבל בתר הכי לכ"ע אסור:

מדיון הראשונים הנ"ל בשאלה האם ניתן להתחיל לספור שבעה נקיים לאחר קבלת תוספת שבת, כי שמא נחשב שהתחיל היום הבא והיא מתחילה לספור ז' נקיים באמצע היום, מבואר שנקטו שדין תוספת שבת הוא שנחשב שהתחיל היום הבא, ולא רק שיש תורת איסור מלאכה ביום השישי, אלא השאלה היא האם נחשב לילה רק לענין איסורי מלאכה כמו שהביא האגור בשם מהרי"ל או שמא גם לשאר דברים.

דין התוספת בשמיני עצרת

האחרונים דנים בשאלה האם בתוספת שמיני עצרת שמקבל ביום האחרון של סוכות חייב עדיין לאכול בסוכה או שמא נחשב כהתחיל שמיני עצרת וסוכות חלף לו.

הט"ז³¹ מביא את הרש"ל:

²⁹ יו"ד קצוי א'

³⁰ ס"ק ד'

³¹ או"ח סי' תרסח' ס"ק א'

כתב רש"ל בתשובה סי' ס"ח שראה הג"ה בשם מהר"ר טעביל שלא היה אוכל בכניסי יום ש"ע עד הלילה דא"כ הי' צריך לברך לישב בסוכה כיון דעדיין יום הוא כו' וכתב רש"ל ראייה לזה מחמת ברכ' לישב בסוכה דאם לא יאמר אות' זה אין ראוי דלמה יגרע ברכ' מחוייבת נהי שהברכות אין מעכבות היינו דיעבד אבל לחיובי עצמו בברכה דהיינו לאכול בסוכה מבע"י ולא לאומרו עון גדול הוא וא"ל דכיון דמוסיף מחול על הקדש א"כ עבר היום זה אינו נהי דמוסיפין בתפלה כדאשכחן רב צלי של שבת בע"ש אבל לא לעשות לילה שהרי ק"ש של ערבית היה או' בשעתו ומ"ה אין ראוי לספור עומר בליל שבת אחר קידוש עד לילה כאשר כתבתי בתשו' סימן י"ג ולאומרו ג"כ אין ראוי דסתרי אהדדי שאם אמר לישב בסוכה חול הוא וקידוש למה הוא בא ואם י"ט הוא לישב בסוכה למה היא בא ... מבואר שנקט הרש"ל שתוספת שבת ויו"ט אינה סתם קבלת איסורים או תוספת קדושה ליום הקודם שאם כן אין כאן תרתי דסתרי במה שיושב בסוכה ואומר קידוש של שמי"ע, אלא דין תוספת הוא שתוספת נחשב כהתחיל היום הבא ומתחייב בחיובי היום הבא אך לא לכל עניין ולכן דיני היום הקודם לא פקעו וצריך לשבת בסוכה. ומוכיח שגם בתוספת לא נחשב לגמרי ללילה ותחילת היום הבא מכך שלא סופרים ספירת העומר וקוראים קריאת שמע בתוספת.

אולם הטי"ז אומר :

ובאמת סברא שבנה הרב עליו הוא אינו קיום כלל דודאי מי שמוסיף מחול על הקודש הוא עושה ע"פ צווי תורתנו כבר חלף והלך ממנו חובת היום מה שהיה עליו קודם זה והוא כמו בלילה ומחר ממש ומ"ש הרב לסתור זה מההיא דרב צלי של שבת בע"ש והיה ממתין עם ק"ש עד הלילה וכן בעומר תמהתי על גברא רבא דעימיה שרי נהורא מה חשב בזה דלא קרב זא"ז דק"ש ועומר זמנם בלילה ולמה יקדים מבע"י ולעשות שלא כדינם בשביל מה שקיבל שבת עליו ומה יהיה חסר לו באם ימתין בדברים אלו ולא לסמוך על קבלתו שבת מבע"י וכי לא סגי בלא"ה משא"כ בחיוב סוכה שלפנינו הן מצד הכניסה הן מצד האכילה ע"כ היא נמנעת ממנו בשעה שקיבל קדושת י"ט של ש"ע שבו סותר מצות סוכה ויש לו יכולת לעשות כן פשיטא שתכף נכנס לגדר יתובי יתבי' ברוכי לא מברכי' והוא כמו בלילה דהפה הקדוש יתעלה ב"ה שצוה עליו מצוה סוכה ביום ההוא הוא הפה הקדוש שהתיר לו אחר שקיבל עליו ש"ע נמצא שכל מ"ש רש"ל מרי"ף והר"ן לאו ראייה היא דאין חילוק כלל בין אחר קבלת ש"ע מבע"י ליום המחרת ומאן יהיב לן משופרי שופרי ואכלינן באותו שעה בסוכה רק שאין מברכים לישב בסוכה כנלע"ד ברור :

מוסיפין מחול על הקודש

אם כן הטי"ז נוקט שדין תוספת הוא שנחשב כהתחיל היום הבא מצד חיובי ומצוות היום שפקעו חיובי היום הקודם וחלים חיובי היום הבא, אולם לגבי דינים התלויים בזמן מסוים של היום כספירת העומר וקריאת שמע לזה לא מועילה תוספת.

קיום מצוות בזמן תוספת

לאחר הדיון בשאלת היקף דין התוספת, האם יש בתוספת איסורים בלבד או שמא גם חיובי מצוות, יש מקום להתבונן בשאלה האם ניתן לקיים את מצוות היום בזמן התוספת שיש מצוות שיש זמן מסוים לקיומם.

הבאתי לעיל את התוס' בכתובות שחילק בין איסורי מלאכה בזמן התוספת ובין מצוות שמחת יו"ט ואת הקובץ שיעורים שלמד בו שדין תוספת הוא לאיסורי מלאכה בלבד.

תוס' פסחים³²

עד שתחשך - מקשי' אמאי איצטריך עד שתחשך פשיטא ועוד דבגמרא גבי שבתות וימים טובים לא קתני ליה ואומר הר"י מקורבי"ל דגבי מצה דוקא בעינן עד שתחשך כדתניא בתוספתא הפסח ומצה ומרור מצותן משתחשך וטעמא משום דכתיב (שמות יב) ואכלו את הבשר בלילה הזה ומצה ומרור איתקשו לפסח אבל סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום כדאמר בפרק תפלת השחר (ברכות דף כז:): מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש היום מבעוד יום.

אם כן לפי תוס' ניתן לקיים את מצוות סעודת שבת בזמן תוספת וגם את שאר מצוות היום אולם מצוות מסוימות שבהם ישנה דרישה לזמן מסוים ביום "לילה" אי אפשר לקיימם בזמן התוספת.

הגר"ח בסטנסיל³³ מתקשה בדברי התוס' שהרי דין התוספת הוא רק לענינים התלויים בקדושת שבת ויו"ט אולם לגבי מצוות התלויות בתאריך מסוים דין תוספת אינו מועיל שאינו נחשב לענין זה כהתחיל היום הבא³⁴. אם כן לא כל חיובי היום הבא חלים בזמן התוספת.

לגבי קיום מצוות סעודת שבת מצינו בתוס' בפסחים³⁵ שניתן לקיים בזמן התוספת, אולם הטי"ז³⁶ מביא את המהר"א מפראג האומר שלא ניתן לקיים מצוות סעודת שבת בזמן

³² דף צט' ד"ה "עד"

³³ אות ל"ו

³⁴ אולם הגרמ"ש שפירא בשערי שמועות פסחים שם ביאר שיש קדושת יו"ט מסוימת לכל חג שהיא מחייבת את מצוות היום המסוימת ודין התוספת חל גם לגבי אותה קדושה.

³⁵ הנ"ל

הרב שמחה הבר

התוספת מכיוון שכתוב ג' פעמים "היום" ולכן צריך לאכול את אחת הסעודות בלילה ,
דהיינו יש זמן מסוים בתוך היום לקיום מצוות סעודת שבת ולזה לא מועילה תוספת.
אולם ניתן לבאר בדרך אחרת מדוע אי אפשר לקיים מצות מסוימות בזמן תוספת כגון
מצוות סעודת שבת ומצוות שמחת יו"ט, וזאת מכיוון שהתוספת מועילה רק לחיובי היום
הבא אולם לא נחשב לעיצומו של יום, ישנם מצוות שהיום אינו רק הזמן המחייב אותם
אלא גם הזמן שבו הם צריכים להתרחש, סעודת שבת צריכה להאכל ביום השבת וכן מצוות
שמחת יו"ט צריכה להתקיים בגוף היו"ט ולזה לא מועילה התוספת אלא רק לענין חיובי
מצוות.

³⁶ או"ח סי' תעב' ס"ק א'